
ОЛЬШЕВСЬКА Я.О.,
аспірантка, викладач, кафедра
політико-психологічних проблем,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ

«ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ» У СИСТЕМІ ВІДНОСИН «ВИКЛАДАЧ-СТУДЕНТ»

У статті розкрито особливості педагогічної взаємодії, визначено й охарактеризовано спільні і відмінні риси поглядів різних філософських, психологічних та соціальних поглядів на поняття педагогічної взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, вплив, дія, педагогічна взаємодія, дидактична взаємодія.

В статье раскрыты особенности педагогического взаимодействия, определены и охарактеризованы общие и отличительные черты разных философских, психологических и социальных взглядов на понятие педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, влияние, действие, педагогическое взаимодействие, дидактическое взаимодействие.

The article explores the features of educational interaction, defined and characterized common and distinctive features views of various philosophical, psychological and social considerations of pedagogical interaction.

Key words: interaction, influence, action, interaction pedagogical, didactic interaction.

Постановка проблеми. Результатом роботи ВНЗ має стати успішне становлення особистості, мірилом якої є самодостатність студента, його готовність до самостійного життя, професійного самовизначення. Саме цей відповідальний процес становлення особистості і відбувається у стінах ВНЗ, яких завжди опосередковується постійною взаємодією викладача та студента. В процесі передачі певних знань, умінь і навичок завжди проявляється взаємодія. Під час педагогічної діяльності цією взаємодією виступає педагогічна взаємодія. Розуміння взаємодії як процесу взаємозв'язку суб'єктів і об'єктів передбачає не тільки спрямовану активність, а й непрямий (опосередкований) вплив, співіснування суб'єктів і об'єктів тощо, адже взаємодія – це не просто зв'язок між об'єктами, що співіснують, а передусім зв'язок, що зумовлює їх взаємоперетворюваність [1, с. 25].

Словосполучення «педагогічна взаємодія» давно укорінилося в освітній сфері. Однак надлишкова частота вживання різних слів і висловів спричиняє звуження цього поняття, обмеження сфери його поширення, зниження наявного в ньому науково-теоретичного потенціалу [1, с. 42].

Актуальність проблеми визначається важливим значенням педагогічної взаємодії у системі «викладач-студент» та в педагогічній діяльності у ВНЗ. Сукупність різноманітних підходів на дефініцію «педагогічна взаємодія» сприяє виникненню достатньої кількості класифікацій, які по своїй суті мають різне підґрунтя. Необхідність вивчення даної проблеми продиктована рядом обставин теоретичного і практичного характеру. Інтенсивний розвиток мережі освітніх закладів, які здійснюють підготовку майбутніх педагогів, багатоманітність змісту та рівнів такої підготовки, наполягають на більш глибокому вивченні загальних закономірностей «педагогічної взаємодії» та її сутності в діяльності педагогів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі досліджувалася науковцями в різних аспектах. Так, характер взаємодії між викладачем і студентом під час організації самостійної роботи досліджували А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий, педагогічну взаємодію і педагогічне спілкування як взаємодію педагога й учня розглядають О.О. Бодальов, І.О. Зимняя, В.А. Кан-Калик, С.В. Кондратьєва, О.О. Леонтєв, дидактичному спілкуванню викладача з учнем присвячені роботи Я.Л. Коломинського та А.О. Реана [4, с. 27].

Термін «взаємодія» складається з двох коренів – «взаємо» і «дія» [7, с. 25]. Взаємний, згідно зі словником С.І. Ожегова, означає «обопільний, який стосується обох сторін» [8, с. 71]. Так, у педагогічній взаємодії передбачається участь різних сторін, але це зовсім не означає, що цих сторін може бути лише дві (як на це вказує визначення «обопільний»). Сама педагогічна взаємодія – явище надзвичайно різнобічне, тому що воно містить: контакт у діаді (два учасники, прямо або опосередковано залучені до навчального процесу); тріаді (й далі за збільшенням кількості учасників: учитель, учень, батьки або психолог, завуч тощо); групі як сукупному суб'єкті, що відрізняється за складом, характером виконуваної діяльності (учнівські колективи, педагогічний колектив, батьківський комітет, єдиний шкільний колектив тощо); складний взаємозв'язок суспільних явищ – системи освіти, суспільства, соціального замовлення тощо. Тому, варто сказати, що залежно від конкретної ситуації кількість сторін, які беруть участь у педагогічній взаємодії, може трактуватися по-різному, без обов'язкового посилення на двобічність.

«Дія» ж, у словнику С.І. Ожегова, тлумачиться в різних значеннях: 1) прояв певної енергії, діяльності, а також сама сила; діяльність, функціонування чого-небудь (привести в дію,

продовжити дію договору тощо); 2) результати прояву діяльності чого-небудь, вплив (дія ліків); 3) вчинки, поведінка (самовільні дії); 4) події, про які йдеться (дія відбувається в XV столітті); 5) частина драматичного твору (драма на дві дії); 6) основний вид математичного обчислення (чотири дії арифметики) [8, с. 140].

Формування цілей статті. Метою нашої статті – є з'ясування на основі аналізу наукових джерел особливостей педагогічної взаємодії, визначення спільних і відмінних рис різних філософських, психологічних та соціальних поглядів на поняття педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Суттєвим аспектом вузівського життя являється постійна взаємодія викладацьких та студентських колективів. Під час такої взаємодії відбувається особистісне зростання, духовно-творче збагачення обох сторін, що є необхідним елементом спадковості поколінь.

Сучасний етап психолого-педагогічної науки розглядає педагогічну взаємодію як – провідну умову ефективності організації навчального процесу у вищій школі [8, с. 140]. Гуманістично-орієнтоване навчання нині спрямоване на досягнення усвідомлення особистісно значущих цілей, обома учасниками педагогічної взаємодії, в ракурсі нашого дослідження, викладачем та студентом, які за поглядами гуманістичного спрямування є рівноправними партнерами педагогічної взаємодії.

Перш, ніж розкрити, поняття педагогічної взаємодії на сучасному етапі, на нашу думку, важливо дослідити історичне зародження такого поняття, як «взаємодія» в ракурсі навчального процесу та розглянути його з різних точок зору.

Філософський словник трактує поняття взаємодія як філософську категорію, що відображає особливий тип відношень між об'єктами, при якому кожен із об'єктів пливає на інші об'єкти, приводячи їх до зміни, водночас зазнає впливу з боку кожного з цих об'єктів,

що в свою чергу зумовлює зміну його стану [15, с. 213]. Фундаментальне значення поняття «взаємодія», полягає в тому, що вся людська діяльність у реальному світі, ґрунтується на різноманітних взаємодіях. У філософській літературі вчені виокремлюють декілька підходів для аналізу категорії «взаємодії» в ракурсі педагогічного процесу [16, с. 197]. А саме такі як: діяльнісний, синергетичний та герменевтичний підходи.

У руслі діяльнісного підходу «взаємодія» розглядається, як:

- процес розвитку взаємодії є – безперервною зміною видів діяльності суб'єктів навчального процесу;
- педагогічна взаємодія характеризується індивідуальними особливостями суб'єктів діяльності;
- рівень розвитку взаємодії навчального процесу, залежить від активності студента [4, с. 29].

Погляди синергетичного підходу мають певні відмінності які реалізуються в таких принципах:

- освітній процес розглядається, як процес розвитку суб'єкта освітньої діяльності;
- зміни в змісті освіти відповідно до основних питань синергетики;
- педагогічна взаємодія суб'єктів переходить в особистісно-паритетну систему відносин.

Педагогічну взаємодію, не можливо не аналізувати, з точки зору сучасної західноєвропейської філософії, а саме з точки зору, герменевтики, адже саме, герменевтику, вчені вважають – універсальним способом сприйняття філософських ідей, онтологією і методологією гуманітарних наук [4, с. 40]. Так герменевтичний підхід подав поняття взаємодії, як проблему розуміння, як основної функції мови, так на перший план виходять принципи інтерпретації і виокремлюються її типи: граматична, психологічна, історична [4, с. 52]. Так, герменевтика послужила початком і передумовою формування загальної теорії розуміння та комунікації.

Отже взаємодія – це цілісна, внутріш-

ньо диференційована система, яка сама розвивається і являє собою складний різноманітний процес. Даний процес характеризується зміною суб'єктів, носить взаємозалежний та взаємозумовлений характер.

Простежимо значення слова «взаємодія», під кутом лінгвістичного аналізу, а саме: українській, російській мовах. Великий тлумачний словник української мови, пропонує нам таку дефініцію: «Взаємодія – це взаємний зв'язок явищ, взаємна дія» [2, с. 19]. Інший академічний словник розкриває поняття взаємодії, як – взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким та чим-небудь [3, с. 120]. Російський тлумачний словник пропонує нам поняття взаємодії, як категорії, що відображає процеси взаємодії об'єктів один з одним, їх взаємну обумовленість і створення одним об'єктом іншого. Взаємодія – об'єктивна і універсальна форма руху, розвитку, яка визначає існування та структурну організацію будь-якої матеріальної системи [6, с. 27].

З точки зору психологічних та соціальних наук, у використанні терміна взаємодія є деяке розходження. Психологічна наука розглядає поняття взаємодії, і представляє її як «процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що спричиняє їхню взаємну зумовленість і зв'язок. Характерною особливістю взаємодії, з точки зору психології, є її причинна зумовленість. Взаємодіючі сторони виступають як причина одна одної, що в свою чергу зумовлює розвиток об'єктів. Інший психологічний словник (за ред. Артура Робера) поняття «взаємодія» тлумачить як взаємний вплив людей один на одного, а з точки зору соціальної взаємодії, вона виявляється в тому, що поведінка одного індивіда виступає стимулом для поведінки іншого, і навпаки [3, с. 123].

Взаємодія суто з психологічної точки зору звичайно тлумачиться за допомогою таких лексичних одиниць, як підтримка, співпраця, кооперація.

Категорія взаємодії охоплює всі види соціальних процесів і людської діяльності (працю, пізнання, спілкування, навчання і т.п.). Вона дає змогу уникнути спрощених варіантів трактування процесів становлення, функціонування і розвитку різноманітних систем. Це стосується, зокрема, педагогічного процесу, в системі якого відбувається прогресуючий взаємовплив партнерів по взаємодії, прилучення людини до національно-культурних та загальнолюдських вартостей, формування знань, умінь і навичок, засвоєння людського досвіду, виробництво глибинних особистісних потенціалів, відтворення соціального і духовного життя суспільства.

Становлення і розвиток життєво активної, гуманістично-спрямованої людини, яка в своїй життєдіяльності керується культурно-національними і загальнолюдськими цінностями, визначається великою кількістю соціологічних, педагогічних та психологічних чинників. Особливе місце серед них належить системі педагогічної взаємодії суб'єктів виховного впливу (сім'ї педагогічних працівників навчально-виховного закладу, засобів масової інформації тощо) з особистістю, її внутрішнім світом (ментальністю), соціальними настановами і ціннісними орієнтаціями, матеріальними і духовними потребами.

Головна мета вищої школи – це ефективність засвоєних знань студентами та їх всебічний розвиток, визначає вимогу переосмислення педагогічної взаємодії викладача та студента, в контексті нашої роботи.

Педагогічна взаємодія – це процес, що складається із багатьох компонентів, а саме: суто дидактичних, виховних і соціально – педагогічних взаємодій. Відповідно даного поняття виникає велика кількість тлумачних понять, наведених у довідковій літературі [4, с. 67]. Педагогічна взаємодія відноситься до основних сфер педагогічної праці – навчання і виховання. Якщо термін «педагогічна взаємодія» застосовува-

ти виключно до навчання, то виникає новий термін «дидактична взаємодія». Під терміном «дидактична взаємодія» ми розуміємо інтерактивний процес виконання пізнавальних завдань, формулювання яких є прерогативою діяльності викладача [1, с. 51]. Функціонально педагогічна взаємодія виявляється у створенні мовленнєвого тексту під час діалогу викладача і студента. Цілі в свою чергу залежать від прояву мотиваційних, операційних аспектів учасників взаємодії.

У «педагогічному енциклопедичному словнику» за редакцією Б.М. Бім-Бад зазначається, що педагогічна взаємодія передбачає «процес, що відбувається між педагогом та тим, кого виховують, у ході навчально-виховного процесу, спрямований на розвиток особистості навчуваного. В основі педагогічної взаємодії лежить співробітництво, що є початком нового соціального життя людини [6, с. 33].

Розглядається, педагогічна взаємодія, може, як процес – індивідуальний (між викладачем і студентом), як соціально-психологічний (взаємодія в педагогічному колективі) і як – інтегральний (об'єднуючі різні виховні впливи у конкретному суспільстві).

Педагогічна взаємодія має чіткий розподіл функцій, взаємне делегування, дотримання прав і розподіл обов'язків сторін, які вступають у взаємодію. Найважливішою особливістю педагогічної взаємодії є істинна роль у ній цілеспрямованих впливів. Мається на увазі послідовна реалізація цілей виховання, навчання, стимулювання активності та індивідуального розвитку тих, на кого спрямовано вплив, постійне коригування цих процесів, у рамках вирішення навчально-виховних завдань.

Близькою до нашого дослідження є дефініція, наведена у «Педагогічному словнику для студентів і вищих і середніх педагогічних навчальних закладів», де педагогічна взаємодія розглядається як «особистісний контакт викладача і студентів, випадковий або навмис-

ний, приватний або публічний, який має наслідком зміни їхньої поведінки, діяльності установок [5, с. 231]. Педагогічна взаємодія може виявлятися у вигляді співробітництва, коли обидві сторони досягають взаємної згоди і солідарності в досягненні цілей спільної діяльності і шляхів її досягнення, а також у вигляді суперництва, коли успіхи одних учасників сумісної діяльності стимулюють або гальмують більш продуктивну і цілеспрямовану діяльність інших учасників.

Педагогічна взаємодія є багатомірним явищем і може відрізнятися за кількісним показником суб'єктів, які беруть участь у ньому. Учасників педагогічної взаємодії об'єднує їхня обопільна зацікавленість у спільному об'єкті, що має для них предметно-практичну пізнавальну значимість. Також варто зазначити про те, що педагогічна взаємодія може класифікуватися за показником якісного складу учасників та їх діяльності. Відповідно даних показників, в сучасному освітньому процесі, змінюються вимоги до педагогічних фахівців, які повинні, окрім високої теоретичної підготовки, вміти взаємодіяти з іншими людьми, володіти комунікативними навичками, вміти ставити мету та оперативно реалізувати її, бути активними, самостійними та ініціативними у прийнятті рішень [4, с. 71].

Педагогічна взаємодія не обмежується зв'язком тільки викладача зі студентом. Вона передбачає діяння множини інших суб'єктів, у якому реалізуються плюралізм почуттів, думок, вчинків, дій, здійснюється комунікація різноманітних культур. Одним із компонентів педагогічної взаємодії і є соціально-психологічна ситуація, за якої ця взаємодія відбувається [4, с. 80]. Так, соціально-психологічна ситуація, виступає як джерело мотивів взаємодії партнерів, вона задає норми, що в них відбувається педагогічна взаємодія. Водночас, та сама соціально-психологічна ситуація, може вимагати від партнерів по спілкуванню різних

типів педагогічної взаємодії, які визначають ставлення один до одного, як до суб'єкта або до об'єкта, як до мети або засобу [4, с. 83]. Інструментальне ставлення до партнера, як до засобу задоволення потреб партнера, робить зв'язок між партнерами функціональним, рольовим, тимчасовим. Лише визнання термінальної цінності себе та іншого в соціально-психологічній ситуації надає педагогічній взаємодії ту позарольову і позачасову характеристику, що має стати нормою. Цінність мікросередовища (безпосереднього оточення), широкого соціального макросередовища і проміжного мезосередовища у педагогічній взаємодії визначається тим, наскільки партнери реалізують свої можливості; наскільки створені умови для їхнього самореалізації, формування почуття власної значущості, гідності, наскільки нейтралізовані умови, що гальмують виявлення соціальної пасивності; наскільки середовище сприяє гуманізації взаємозв'язків або, навпаки, посиленню в них антигуманних прикмет [4, с. 85]. Будучи самоцінною, внутрішньо вмотивованою, гуманістично орієнтована педагогічна взаємодія несе в собі ті самодостатні, самопідкріплюючі механізми, які роблять можливим необмежений творчий розвиток як людських взаємостосунків у соціальному мікросередовищі (зокрема на базі визначення зразків для наслідування), так і рефлексії – самопізнання, самооцінки, самостановлення, самотворення.

Звернена до індивіда функція педагогічної взаємодії полягає у сприянні розвитку індивідуальності, в подоланні обмеженості індивідуальної свідомості, емоціонального і раціонального досвіду, у створенні можливостей для взаємодіючих сторін засвоювати культурно-національні і вселюдські цінності [1, с. 54]. Проте внутрішня функція педагогічної взаємодії цим далеко не вичерпується. Сторони вступають у стосунки не лише для спільної діяльності заради вирішення педагогічних завдань, а й для задоволення потреби

у спілкуванні, яке знімає психологічне напруження, заради досягнення духовної спільності, що цінна сама по собі. В процесі педагогічної взаємодії формуються міжособистісні стосунки, емоційні стани, завдяки яким поглиблюється психологічний і соціальний контакт; встановлюється взаєморозуміння, здійснюється обмін інформацією, ідеями як з приводу спільної діяльності, так і з будь-яких інших питань; задовольняється потреба людини в передаванні іншим людям своїх духовних здобутків.

Висновок. Аналіз психолого-педагогічної літератури, показав нам те, що педагогічна взаємодія є різновидом соціальної взаємодії людей і розглядається: 1) як спосіб організації навчально-виховного процесу (Ю.К. Бабанський, О.В. Киричук, О.І. Кіліченко та ін.); 2) як педагогічне спілкування (О.О. Бодальов, В.А. Кан-Калик, О.О. Леонтьєв, І.О. Зимня, С.В. Кондратьєва, та ін.); 3) як особливий вид педагогічної діяльності (Р. Бернс, К. Роджерс, Б. Джойс, Л. Тайлер та ін.); 4) як істотна характеристика педагогічного процесу (В.А. Сластьонін); 5) як сукупність педагогічних ситуацій (І.А. Зазюн, Л.В. Крамушенко).

Проаналізувавши різні підходи щодо поняття «педагогічної взаємодії», в подальшому дослідженні даної проблеми, ми будемо опиратися на поняття педагогічної взаємодії, як – процесу довгострокової співпраці суб'єктів педагогічної діяльності, який здійснюється в різноманітних ситуаціях об'єктивної і суб'єктивної реальності та спрямований на взаємообмін й взаємозбагачення особистісними цінностями, особистісними смислами, сенсами діяльності, досвідом, емоціями та настановами. Також можна виділити такі основні особливості педагогічної взаємодії: взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємовідношення, взаємні дії, взаємовплив. Кожна з цих особливостей важлива для ефективної педагогічної взаємодії, але тільки цілісна їхня реалізація забезпечує ефективність освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу : Монографія / Л.К. Велитченко. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. – 355 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Ірпінь: 2007. – С. 17-19.
3. Великий тлумачний психологічний словник /Ребер Артур (Penguin). Том 1 (А-О); Пер, з англ. – М. : Вече, ФСЄ, 2000. – 592 с.
4. Гончар О.В. Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в системі вищої освіти України (історико-педагогічний аспект) [Текст] : монографія / О. В. Гончар ; Харк. держ. акад. дизайну і мистец. – Х. : ХНАДУ, 2011. – 423 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь. – 376 с.
6. Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. – М., 2002. – 53 с.
7. Добрович А.Ю. Воспитателю о психологи и психогигиене общения/А.Б. Добрович. – М.: Просвещение, 1987. – С. 27
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Рус. яз., 1983. – 713 с.
9. Пінчук О. П. Особливості педагогічної взаємодії у навчальному середовищі в умовах використання засобів мультимедійних технологій / О. П. Пінчук //Проектування освітніх середовищ як методична проблема : Всеукр. наук.-практ. конф., 16–19 вересня 2008 р. : тези доповід. – Херсон, 2008. – С. 209–211.
10. Психологічний словник /За ред. В.В. Давидова, А.В. Запорожця, Б. Ф. Ломова та ін. – М. : Педагогіка, 1983. – С. 29-20.
11. Радугин А.А. Социология: курс лекций / А.А. Радугин, К.А. Радугин. – М. : ВЛАДОС, 1995. – С 83.
12. Сипченко В.І. Загальні основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник – Слов'янськ, 2005. – 56 с.
13. Турбовской Я.С. Взаимодействие науки и практики как основа совершенствования учебно-воспитательного процесса: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. / Я.С. Турбовской. – М.: АПН СССР, 1992. – С. 7.
14. Чусовитин Л.Г. Диалектика взаимодействия и отражения / Л.Г. Чусовитин. – Новосибирск: Наука, 1985. – С. 75.
15. Философия: Энциклопедический словарь / [Под ред. А.А. Ивина]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
16. Философский энциклопедический словарь / [Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, Н.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
17. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М. : Просвещение, 1986. – С. 15.
18. Євтухова Т.А. Педагогічний словник. Посібник для студентів і методистів факультету ПВПК. Слов'янськ, 2001. – 23 с.
19. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.